

טומאת נבלת עוף טהור

פרק א' משנה א'

מקורות - (א) ויקרא י"ז טו-טז, ויקרא כ"ב ד-ח, רש"י ורמב"ן בפסוק ח', ויקרא י"א מ, רש"י, רמב"ן ורבנו בחיי.

(ב) תורת כהנים על הפסוקים דלעיל.

(ג) טהרות פ"א מ"א "... את התרומה", פ"א מ"ג "... את התרומה", זבים פ"ה מ"ט.

(ד) זבחים ע. "ור' מאיר... קמ"ל", תוס' ד"ה ור' מאיר, נדה מב: "איבעיא להו מקום נבלת עוף טהור... ומשא בכזית".

(ה) זבחים קה-קה: "ת"ר פרים ופרה... אין מונין בו ראשון ושני", חולין פא-פב. "ופרת חטאת... אינה משנה", רש"י שם, תוס' ד"ה פרה.

(ו) רמב"ם הלכות שאר אבות הטומאות ג:א-ג, [ראב"ד שם], חידושי רבינו חיים הלוי הלכות שאר אבות הטומאות ג:א, [חידושי הרמ"ל טהרות פ"א מ"ג ד"ה משנה, שירי טהרה טהרות פ"א מ"א].

הדין של נבלת עוף טהור, נלמד מתוך צירוף של שתי פרשיות בתורה - בפרשת אחרי מות ובפרשת אמור. בנבלת עוף טהור, יש דין מיוחד שלא קיים בשאר הטומאות, שאכילתה מטמאת ברמה של אב הטומאה, ומגעה אינו מטמא ברמה של אב הטומאה אלא ברמה של ראשון בלבד.

בשתי הפרשיות מתנסחת התורה בלשון נבלה וטרפה, ומפה לומדים בתורת כהנים שמדובר בנבלת עוף טהור - במי שיש במינו טרפה, להוציא עוף טמא שאין במינו טרפה.

אמנם, הדעה שבעוף טמא אין טרפה, אינה מוסכמת על כולם. זה תלוי במחלוקת אם איסור חל על איסור או לא, כשלמ"ד איסור חל על איסור יש טרפה גם בעוף טמא. אמנם, גם אותו מ"ד יכול להסביר שהילפותא לנבלת עוף טהור ממעטת עוף טמא - הוא פשוט יצטרך לשנות מעט את הילפותא ולומר שאין

טומאת נבלת עוף טהור אלא במי שיש במינו טרפה גרידא, להוציא עוף טמא שגם כאשר הוא נטרף הוא איננו אסור רק משום טרפה, אלא משום טרפה ומשום איסור נוסף של עוף טמא¹.

המרה כזו של ילפותא מופיעה בגמ' בפסחים לה: . בגמ' נאמר שאין אדם יוצא ידי חובת מצה במצת טבל. הגמ' לומדת מפסוק, שיוצאים ידי חובת מצה אך ורק בדבר שאם הוא מחמיץ יש עליו איסור של "לא תאכל עליו חמץ", להוציא טבל שאם הוא מחמיץ הוא אסור רק משום טבל. את הלימוד הזה מעמידה הגמ' אליבא דר' שמעון, שסובר שאין איסור חל על איסור ומשום כך איסור חמץ בפסח אינו חל על הטבל.

לדעת רבינא גם רבנן שסוברים שאיסור חל על איסור, יסכימו לכך שאי אפשר לצאת ידי חובה במצת טבל. אלא שהם יאלצו לשנות מעט את הילפותא - יוצאים ידי חובה רק במי שאיסורו משום "בל תאכל חמץ" בלבד, יצא זה שאיסורו משום "בל תאכל חמץ" וגם "בל תאכל טבל".

לפי הגישה של רבינא, ודאי שגם ביחס לנבלת עוף טהור נוכל להתאים את הילפותא גם לרבנן שסוברים שאיסור חל על איסור. אבל, גם לפי רב ששת שמעמיד את הברייתא בפסחים דווקא כר' שמעון, נוכל לומר שפה הוא יסכים להתאים את הילפותא של נבלת עוף טהור גם לשיטת רבנן. שכן, הדחייה של רב ששת לאוקימתא שמציע רבינא, היא דחייה טקסטואלית לאוקימתא בברייתא - רב ששת טוען שלו היתה הברייתא כרבנן, אז הניסוח שבברייתא היה צריך להיות 'מי שאיסורו משום בל תאכל חמץ בלבד'. מכיון שהברייתא לא התנסחה כך, כנראה שהיא כדעת ר' שמעון, אבל ילפותא כזו כשלעצמה אפשרית גם לפי רב ששת.

על כל פנים, יש לנו שני פסוקים שנדרשים בתורת כהנים לעניין נבלת עוף טהור, ובשניהם מתנסחת התורה בלשון אכילה². לשון דומה יש גם בפרשת שמיני, ביחס לנבלת בהמה טהורה :

"והאכל מנבלתה יכבס בגדיו..."

(ויקרא י"א מ)

כאן לכאורה לא עוסקים בנבלת עוף טהור. אם כן מה משמעות לשון האכילה הזו? הרי דין אכילה קיים אך ורק בטומאת נבלת עוף טהור! רש"י על אתר מביא את דרשת התורת כהנים, שלשון 'אוכל' נאמרה כדי לתת שיעור כזית לטומאת מגע ומשא שמפורטות בפסוקים האלו ביחס לנבלת בהמה טהורה.

הרמב"ן, לעומת רש"י, מביא קודם כל את דרך הפשט בפסוק - הפשט בא לשלול, לדעתו, הו"א שאדם האוכל נבלה ותוך כדי כך נוגע בה ונושא אותה, יטמא בצורה חריפה יותר. לכן אומרת התורה, שאף על פי שמי שאוכל גם נוגע ונושא בדרך כלל, טומאתו איננה חמורה יותר מנוגע ומנושא רגילים.

1 עיין בר"ש טהרות פ"א מ"ג ד"ה ואין.

2 עיין בויקרא ה' ג ובתורת כהנים שם בפרק י"ב ה"ח. התורת כהנים מרבה מן הפסוק הזה גם בולע נבלת עוף טהור, אף על פי שאין שם ניסוח של אכילה. עיין גם בשבועות ז: .

האפשרות שמעלה הרמב"ן בתור הו"א, לפני שהוא מביא את דרשת התורת כהנים, איננה ערוץ שלישי של טומאת אכילה, אלא הו"א של תוספת חומרה לערוצים הקיימים של מגע ומשא. היה ניתן להבין בפשט הפסוק בדרך שונה - שישנם שלשה ערוצי טומאה בנבלת בהמה טהורה : מגע, משא ואכילה, גם כאשר האכילה אינה כרוכה במגע ובמשא. (למשל - אם חברו יתחוב לו נבלת בהמה לבית הבליעה). הרמב"ן הבין שפשט הפסוק מוסב על אכילה סתמית, שיש עמה מגע ומשא. מכל מקום, למסקנה גם הוא מאמץ את דרשת התורת כהנים, ומסביר שלשון האכילה בפסוק באה לתת שיעור לנוגע ולנושא.

רבנו בחיי מביא בשם רס"ג הסבר שכן רואה בפסוק הזה ערוץ שלישי של טומאת אכילה. אמנם, הוא מסב ערוץ זה מנבלת בהמה טהורה לנבלת עוף טהור.

כאשר נאמר בפסוק לט "וכי ימות מן הבהמה", טוענים רס"ג ורבנו בחיי, זה כולל גם בהמה וגם חיה ועוף. אחר כך, בפסוק מ, יש לנו פיצול - חלקו הראשון של הפסוק עוסק בטומאת אכילה שמייוחדת דווקא לנבלת עוף טהור. חלקו השני עוסק בטומאת משא בנבלת בהמה טהורה.

בפסוקים זה ודאי הסבר דחוק מאד, וגם אם נתגבר על הקושי של "בהמה" שכוללת גם עוף בפסוק לט, נצטרך עדיין להתמודד עם הקושי של הפיצול בפסוק מ. אך הפירוש של רס"ג ורבנו בחיי, שתולים בפסוק מ את הדין של נבלת עוף טהור, חשוב לנו מצד המינוח שמשותף לו ולשאר הפסוקים שנדרשים לטומאה של נבלת עוף טהור - המינוח של אוכל.

המינוח הזה מוביל אותנו לחקירה המרכזית ביחס לאופי של נבלת עוף טהור, חקירה שהגרה"ח עמד עליה, ויש לה כמה וכמה השלכות :

מהי הזיקה שבין הטומאה הזו, ובין פעולת האכילה? אפשר להציע שמדובר ב'טומאת אכילה' שנוצרת על ידי פעולת האכילה, ואפשר לגרוס שמדובר ב'טומאת מקום' - טומאה שנובעת מעצם מציאותה של נבלת עוף טהור בבית הבליעה, בלי קשר לפעולת האכילה. ניתן להבין שעצם תהליך האכילה מחדש רובד נוסף של טומאה, רובד המנותק ממגע וממשא רגילים, בדומה להו"א שעלו סביב נבלת בהמה, ואז נמדוד את דרך יצירת הטומאה הזו על פי קני המידה של אכילה בכל התורה כולה³. לחילופין, ניתן להבין שאכילת נבלת עוף טהור בסך הכל יוצרת מצב - מצב של מציאות הנבלה הזו בבית הבליעה. המציאות הזו היא שמטמאת, ולא האכילה בתור שכזו.

הגרה"ח מעלה את החקירה הזו סביב הרמב"ם בהלכות שאר אבות הטומאות, כאשר יש לה כמה וכמה נפק"מ :

נפק"מ אחת - צירוף. הדין של צירוף, משמש עבור הגרה"ח אמצעי לבדיקת אופי הטומאה של נבלת עוף טהור. נקודת המוצא של הגרה"ח היא שבכל התורה כולה אכילות מצטרפות, ואין צורך לאכול כזית בבת אחת - ניתן לבצע אכילה מתמשכת בשיעור הזמן של 'כדי אכילת פרס'. זה נכון הן בתחום של איסורין והן בתחום של מצוות - אין, למשל, צורך לאכול בפסח כזית מצה בבליעה אחת. הכזית מצטרף בשיעור הזמן של כדי אכילת פרס.

3 עיין בר"ש טהרות פ"א מ"א ד"ה וכזית, ממנו משתמע שמדובר בטומאת אכילה.

אם נבלת עוף טהור היא טומאת אכילה ביסודה, אז גם כאן אדם יטמא בכזית מנבלת עוף טהור, ואפילו אם האכילה נמשכה עד שיעור של כדי אכילת פרס. לעומת זאת, במידה ומדובר בטומאת מקום, סביר לדרוש את הכזית כולו בעת ובעונה אחת בתוך בית הבליעה.

הנקודה הזו נדונית בגמ' בזבחים ע. . ר' מאיר דורש את לשון האכילה האמורה בשני הפסוקים של נבלת עוף טהור. הפסוק הראשון נדרש לשיעור של כזית, אבל זה עדיין לא מלמד אותנו על אופי הטומאה הזו - גם טומאת משא היא בשיעור של כזית ואין קשר בינה ובין פעולת האכילה.

את הפסוק השני דורש ר' מאיר לשיעור הזמן של תוך כדי אכילת פרס. מכאן מדייק הגר"ח שלפי ר' מאיר מדובר בטומאת אכילה, ובשיעורה הוא מיישר קו עם הגדרת אכילה בכל התורה כולה - כזית תוך כדי אכילת פרס.

אמנם, בגמ' יש בהקשר הזה נקודה תמוהה - הגמ' אומרת שאלמלא הפסוק הנוסף שמנוסח בלשון אכילה, היינו חושבים שנבלת עוף טהור מטמאת אפילו ביותר מכדי אכילת פרס. אפירורית, אפשר היה להעלות שלוש דרישות:

דרישה אחת - מצריכים כזית בבית הבליעה בבת-אחת.

דרישה שנייה - מצריכים כזית בתוך כדי אכילת פרס.

דרישה שלישית - אין הגבלת זמן על אכילת הכזית.

במידה ומדובר בטומאת אכילה מובהקת, נגיע לדרישה השנייה. במידה ולא מדובר בטומאת אכילה, אז השיעור של תוך כדי אכילת פרס איננו רלבנטי, וזה יכול להוביל או לדרישה הראשונה, או לדרישה השלישית. זאת משום שניתן לדבר על צירוף של אכילות, בשני תרחישים:

תרחיש אחד - אדם אכל כחצי זית, והוא נותר בתוך בית הבליעה שלו. אחר כך הוא הוסיף לו עוד כחצי זית.

תרחיש שני - אדם אכל כחצי זית, והוא עבר בתוך בית הבליעה שלו והחליק למעיו. אחר כך הוא בלע כחצי זית נוסף.

הדין של נבלת עוף טהור רלבנטי אך ורק כאשר היא נמצאת בבית הבליעה. הבריייתא בתורת כהנים ממעטת נבלת עוף טהור מלטמא כאשר היא בפה או במעיים, וזה פשר הדין המוזכר במשנה בזבים פ"ה מ"ט - רק כאשר הנבלה בבית הבליעה, האדם הבולע מטמא שנים ופוסל אחד, דהיינו הופך לאב הטומאה. הקיאה או בלעה, הוא מטמא אחד ופוסל אחד, משום שהוא עצמו הפך ראשון לטומאה, אבל נבלת העוף הטהור עצמה כבר לא מטמאת.

אם אנחנו מדברים על פעולת האכילה, כל עוד אנחנו בטווח של כדי אכילת פרס, לא מפריע לנו שהחצי הראשון נבלע. זאת משום שצירוף החצאים איננו משום מציאותו של החפצא בבית הבליעה, אלא משום תהליך האכילה. התהליך הזה נמשך גם אחרי שהחצי הראשון נבלע.

מצד טומאת מקום, אנחנו נדרוש מציאות בו-זמנית של כזית בבית הבליעה. אם אנחנו עוסקים בתרחיש הראשון, נוכל למתוח את טווח הזמן ליותר מכדי אכילת פרס - העיקר שבסופו של דבר הצטבר

כזית בבית הבליעה. אבל, אם מדובר בתרחיש השני, מתהפכות היוצרות. פה החשיבה במושגים של טומאת מקום תוביל אותנו לדרישה של כזית בבת אחת. פה לא יהיה דין צירוף בכלל, אפילו לא בתוך כדי אכילת פרס.

מאחר וההו"א של הגמ' בזבחים ע. היא שהנבלה תצטרף אפילו ביותר מכדי אכילת פרס, כנראה שהגמ' עסקה בתרחיש הראשון, לפחות בשלב ההו"א. כמו כן, בהו"א חשבנו שמדובר בטומאת מקום, ולכן אם הצטבר כזית הוא מטמא אפילו ביותר מכדי אכילת פרס. במה עוסקת המסקנה? ניתן להבין שגם במסקנה אנחנו משועבדים לאותו תרחיש שבו עוסקת ההו"א, כשהחתיכות של הנבלה עדיין בגרון. לחילופין, ניתן להבין שלמסקנה מדובר בכל תרחיש שהוא. השאלה הזו תשפיע על טיב הטומאה של נבלת עוף טהור למסקנת הגמ', משום שניתן להגיע מתוך ההו"א לשתי מסקנות אפשריות:

מסקנה אחת - במידה ואנחנו עוסקים גם במסקנה בתרחיש הראשון. אם כך, גם למסקנה מדובר בטומאת מקום, אלא שהתורה הגבילה את טומאת המקום הזו לשיעור של כדי אכילת פרס, היות והתורה הגדירה את טומאת המקום הזו בלשון אכילה. בדומה לטומאת מגע ומשא בנבלת בהמה, שנלמדו לשיעור של כזית מכך שהתלוותה אליהם לשון של אכילה, וזה אף על פי שאין בהם שום נימה של אכילה.

מסקנה שנייה - אמנם בהו"א עסקנו בתרחיש הראשון, וחשבנו שזו טומאת מקום. אבל, למסקנה יש מהפכה - אחרי שנאמר השיעור של כדי אכילת פרס, מתברר שזו טומאת אכילה, ואז מצד אחד אנחנו מאפשרים גם את התרחיש השני, ומצד שני אנחנו מוגבלים תמיד לשיעור של 'כדי אכילת פרס'.

כל המהלך הזה בגמ' בזבחים ע., בנוי על ההנחה ששיעור אכילה בכל התורה כולה הוא כזית בתוך כדי אכילת פרס. אבל בגמ' מתייחסים לשיטתו של ר' מאיר, ויש לבדוק את דעתו בנוגע לשיעור אכילה בכל התורה כולה⁴. בנקודה הזו יש מחלוקת סביב המשנה בכריתות יב: .

במשנה שם מובאת מחלוקת ר' מאיר וחכמים ביחס להגדרת שיעור אכילה. לפי ר' מאיר, שוהה כאילו אוכל קליות, ולפי חכמים, שוהה בכדי אכילת פרס. הגמ' דנה האם ר' מאיר מחמיר או מקל לעומת חכמים. 'מחמיר' פירושו שר' מאיר מחייב עונשין לאוכל כזית איסור, גם אם זה נמשך יותר מכדי אכילת פרס, במידה והאכילה היתה בצורה רציפה כמו שאוכלים קליות - משכיה לאכילתיה. 'מקל' פירושו שגם בתחום של כדי אכילת פרס, מחייב ר' מאיר אך ורק אם האכילה היתה רצופה כאכילת קליות.

למסקנת הגמ', ר' מאיר לחומרא קאמר. ממילא, נוכל לחזור לגמ' בזבחים ע., ולהבין באופן פשוט את ההו"א שהכזית יצטרף ביותר מכדי אכילת פרס - אם נבין שמדובר בסיטואציה של משכיה לאכילתיה, וזה מוגדר כאכילה לפי ר' מאיר אפילו ביותר מכדי אכילת פרס. אלא שלהבנה זו כבר בהו"א חשבה הגמ' שאופי טומאת נבלת עוף טהור הוא אופי של טומאת אכילה, ומכיון שמישרים קו עם כל התורה כולה אז מסתפקים ביותר מכדי אכילת פרס כל עוד מדובר במשכיה לאכילתיה. אם כן, מהי המשמעות של מסקנת הגמ' בזבחים, שדרוש שיעור של כדי אכילת פרס בדווקא?

פה צריך לחזור לגמ' בכריתות יב: . כאשר הגמ' מגיעה שם למסקנה שר' מאיר לחומרא קאמר, יש לנו במסגרת דבריו שני ערוצים של צירוף אכילות :

ערוץ אחד - צירוף של שני מעשי אכילה נפרדים. הצירוף הזה מוגבל למסגרת של כדי אכילת פרס, ועצם הצירוף הוא רק על פי דין, משום שלמעשה ברור שמדובר באכילות נפרדות. זה ערוץ שמוסכם גם על ר' מאיר וגם על חכמים.

ערוץ שני - צירוף של אכילת קליות רצופה, שאיננו מוגבל בזמן אבל הוא מותנה במעשה אכילה רציף - משכיה לאכילתיה. הערוץ הזה קיים רק לדעת ר' מאיר.

ההו"א בזבחים ע. היא ששני הערוצים קיימים גם בנבלת עוף טהור כמו בכל התורה כולה. למסקנה, נדחה הערוץ השני של משכיה לאכילתיה. הוא נדחה משום שהמשנה בכריתות עוסקת באיסורין - הדיון בהגדרת אכילה הוא לעניין אכילת איסור להתחייב עליו. במצבים כאלו, פותח ר' מאיר ערוץ נוסף של צירוף והוא מחמיר בעוד מקרים שבהם האוכל מתחייב.

במידה ואנחנו עוסקים במצוות, המצב מתהפך. ר' מאיר יקל, למשל, באכילת מצה - הוא יאמר שאדם יוכל לאכול כזית מצה במשך שעתיים בתנאי שהוא יאכל אכילה רצופה. ומהבחינה הזו, הגדרת אכילה בנבלת עוף טהור, דומה להגדרת אכילה במצוות. אין פה מימד איסורי שלילי אלא יש פה מימד חיובי אקטיבי (אף על פי שלא מדובר במצווה אלא ברשות) - מתי האדם 'מצליח' להיטמא.

יתכן שזהו בדיוק הציר של ההו"א והמסקנה - בהו"א חשבנו שדין הצירוף של ר' מאיר הוא דין כללי - גם באיסורין וגם במצוות, וממילא שייך גם בנבלת עוף טהור. זה מוביל לכך שהכזית יצטרף אפילו ביותר מכדי אכילת פרס בהנחה שמדובר באכילת קליות. למסקנה - הערוץ הצירופי הנוסף שפתח ר' מאיר, שייך דווקא באיסורין. במצוות ובנבלת עוף טהור קיים רק הצירוף של תוך כדי אכילת פרס.

מהו שורש החילוק שקיים למסקנה בין מצוות ואיסורין? יתכן שזה קשור בספק מפורסם שמעלה המשנה למלך בהלכות מאכלות אסורות יד:יב. הגמ' בפסחים כד: אומרת שעל איסורין לוקים רק בדרך הנאתן. המשנה למלך מסתפק האם אדם שעשה מצווה שלא כדרך הנאתה יוצא בה ידי חובה. את ההבדל בין איסורין ומצוות ננמק בכך שבאיסורין המוקד הוא ההנאה. ואם כן, מצד אחד יתכן שהתורה אסרה הנאה גם כאשר המעשה לקוי, ומצד שני, גם אם יש מעשה איסור מושלם, אין לוקים אם הוא לא מניב הנאה. לעומת זאת, מצוות לאו ליהנות ניתנו. התורה ציוותה על אכילת מצה ולא על הנאה ממצה. ואם נניח פה שתי הנחות, נגיע למסקנה שיש חילוק בין מצוות ואיסורין במצב של שלא כדרך הנאתן:

הנחה אחת - החסרון ב'שלא כדרך הנאתן' ממוקד בהנאה בלבד, ולא במעשה.

הנחה שנייה - הנאה נדרשת רק באיסורין.

באופן דומה, יתכן לפי ההגיון הזה שהצירוף של משכיה לאכילתיה קיים רק באיסורין, וזאת משום שאף על פי שמעשה האכילה איננו מושלם, יש פה הנאה. במצוות נגיע למסקנה שהיות ואין מעשה אכילה גם אין צירוף, ועצם ההנאה לא מהווה גורם, וממצוות נקיש לנבלת עוף טהור.

בסיכומו של דבר, יש לפנינו שתי גישות בהבנת הציר של ההו"א והמסקנה בגמ' בזבחים ע.:

גישה אחת - הציר הוא הגדרתה המדויקת של שיטת ר' מאיר בצירוף אכילות. ההתייחסות נוגעת לערוץ של אכילת קליות ביותר מכדי אכילת פרס - בהו"א ערוץ זה שייך בכל דיני אכילה, כולל הדיון של נבלת עוף טהור. למסקנה, ערוץ זה שייך רק באיסורין ובהקשר של נבלת עוף טהור לא מדובר באיסור.

גישה שניה - הציר הוא אופי הטומאה של נבלת עוף טהור. בהו"א מוכרחים לומר שמדובר במקרה שבו חצי הזית הראשון עדיין תקוע בבית הבליעה עד שמגיע חצי הזית השני. כמו כן, בהו"א מדובר בטומאת מקום. למסקנה, נפתחות שתי אפשרויות:

אפשרות אחת - אנחנו עוסקים גם במסקנה במקרה שבו עסקה ההו"א. ואם כן, גם למסקנה מדובר בטומאת מקום, אלא שיש עליה הגבלה של כדי אכילת פרס משום שהיא נוסחה בלשון אכילה, בדומה לשיעורי אכילה שקבעה התורה לטומאת מגע ומשא.

אפשרות שניה - אם נבין שלמסקנה אנחנו עוסקים גם במקרה שבו חצי הזית הראשון כבר בלוע. ואז, למסקנה מדובר בטומאת אכילה מובהקת, ואפילו אם חצי הזית הראשון נבלע - יש אפשרות להשלים אותו לכזית בתוך כדי אכילת פרס.

כל זה, כמובן, במסגרת דעת ר' מאיר⁵. הגר"ח בהלכות שאר אבות הטומאות ג:א, הבין במהלך הגמ' בזבחים ע. כאפשרות השניה בגישה השניה, אבל מאחר והרמב"ם השמיט את השיעור של בכדי אכילת פרס, הסיק הגר"ח שהרמב"ם לא פוסק כר' מאיר - לדעת הרמב"ם מדובר בטומאת מקום מובהקת, והשיעור היחיד ששייך לגביה הוא שיעור כזית, ללא הגבלת זמן.

אלא שאם נרצה להבין שהשמטת ההגבלה של הזמן אומרת שאפילו ביותר מכדי אכילת פרס יש צירוף, נהיה חייבים להניח שהחתיכות המצטרפות נשארות תקועות כל הזמן בבית הבליעה. כך כותב הרמ"ל בחידושו למסכת טהרות פ"א מ"א בשם הגר"א, וכך גורס גם החתם-סופר באורח חיים סימן קמ"ו.

5 למעשה, ר' מאיר אומר במפורש שנבלת העוף אינה מטמאה במגע ובמשא. עיין בק"ו שהוא לומד במשנה בזבחים ט-סט: .

6 הגר"ח עצמו הבין ברמב"ם שצריך דווקא בבת-אחת. הוא מדבר כמובן על מצב רגיל של אכילה. ברור שמכיון שהרמב"ם דחה להלכה את הסוגייה בזבחים ע., הוא לא משועבד לא לדעת ר' מאיר וגם לא למקרה שמתואר בהו"א של חצי כזית שנשאר תקוע בבית הבליעה, ולכן דרוש שיעור של כזית בבת-אחת.

לדעת הגר"ח, הרמב"ם סמך על התנא שממעט דרך הקאה בתורת כהנים. עצם ההו"א שנבלת עוף טהור תטמא בבית הבליעה דרך הקאה, מעידה על כך שהתנא הזה הבין את טומאת נבלת עוף טהור כטומאת מקום. לדעת הגר"ח ההבנה הזו נשארת גם למסקנה, אם כי בהחלט יתכן שזו המשמעות של המיעוט - בהו"א חשב התנא שמדובר בטומאת מקום ולכן תטמא גם בדרך הקאה, ולמסקנה מדובר בטומאת אכילה ולכן דרך הקאה ממועטת.

הגר"ח תולה גם את מחלוקת אביי ורבא בנדה מב: ביחס לטיבו של מקום נבלת עוף טהור באותה חקירה - לפי רבא המקום הזה מוגדר כבית הסתרים, כשאו ברור שעוד לא התבצע תהליך של אכילה. על כרחנו, שלדעת רבא מדובר בטומאת מקום. לפי אביי, מקום נבלת עוף טהור בלוע הוי, וזה פתח לבאור הטומאה הזו על רקע טומאת אכילה.

אמנם, הגר"ח מניח שפעולת האכילה מתבצעת רק בשעת הבליעה. משום כך, מאחר ומקום נבלת עוף טהור מוגדר כבית הסתרים לפי רבא, והרמב"ם פוסק כמותו, עוד לא התבצעה שם פעולת אכילה, ועל כרחנו מדובר בטומאת מקום. על ההנחה הזו ניתן לחלוק, ולומר שאף על פי שמדובר בבית הסתרים ועדיין לא היתה בליעה, היה כבר תהליך של אכילה⁷. אם נבין כך, נוכל לדחות את ראיית הגר"ח מנדה מב: .

עד כה עסקנו בנפק"מ אחת בין שתי ההבנות המרכזיות שעלו ביחס לאופי טומאת נבלת עוף טהור (דין צירוף). במרוצת הדברים, עלתה נפק"מ נוספת:

נפק"מ שניה - שלא כדרך הנאתן. במידה וזה מהווה מגדיר גם באיסורין וגם במצוות, אז שלא כדרך הנאתן מהווה מגדיר גם בטומאת נבלת עוף טהור. המגדיר הזה יכול לשמש כאבן בוחן - אם מדובר בטומאת אכילה, נבלת עוף טהור לא תטמא שלא כדרך הנאתן. אם מדובר בטומאת מקום, ברגע שנבלת העוף הטהור תחלוף בבית הבליעה, היא תטמא ואפילו שלא כדרך הנאתן. במידה ושלא כדרך הנאתן מהווה מגדיר רק באיסורין, נפסלה היכולת של הנפק"מ הזו לשמש כאבן בוחן לאופי טומאת נבלת עוף טהור.

נפק"מ שלישית - חציצה. הרמב"ם פוסק בהלכות שאר אבות הטומאות ג:ה, שכזית מנבלת עוף טהור הכרוך בחזרת - מטמא בבית הבליעה, ואילו כזית מנבלת עוף טהור שכרוך בסיב, אינו מטמא בבית הבליעה. המקור לדין זה הוא התוספתא בזבים פ"ה ה"ו.

הכסף משנה מסביר את החילוק בין חזרת וסיב על רקע דיני חציצה - חזרת אינה חציצה מאחר ומין במינו אינו חוצץ, אבל סיב שאינו מינו מהווה חציצה. מהכסף משנה משתמע שטומאת המקום שעליה מדובר פה היא טומאת מגע ממש, ולכן חציצת הסיב מפקיעה אותה.

7 הגר"ח מביא ראייה להנחה שלו מהגמ' בכתובות ל:, משם עולה ביחס לזר שאכל תרומה, שפעולת האכילה מתבצעת רק בשעת הבליעה. אבל יתכן שדווקא ביחס לזר שאכל תרומה נגדיר את פעולת האכילה בכפוף לבליעה, ובשאר אכילות בכל התורה כולה נגדיר בצורה שונה, וזה על רקע הבדלים רבים בין הגדרת אכילה לעניין זר שאכל תרומה, והגדרת אכילה בכל התורה כולה.

ניתן להבין את החילוק בין חזרת וסיב בצורה שונה. נחזור שוב למשנה למלך בהלכות מאכלות אסורות יד:יב. הוא מעלה שאלה שמתעוררת באופן מעשי ביחס לתרופות - האם מותר לבלוע תרופה שהיא עצמה מאכלות אסורות, אבל היא מצופה בחומר נייטרלי, מעין כרכן בסיב?

ביחס למצוות כמו אכילת מצה, אומרת הגמ' בפסחים קטו: שכרכן בסיב לא יצא משום שבעיניו שתיגע המצה בגרונו. כך גם פוסק הרמב"ם בהלכות חמץ ומצה ו:ב. המשנה למלך מסתפק אם זה נכון גם ביחס לאיסורין - האם גם שם כרכן בסיב לא יעבור על איסור?

מדוע מעלה המשנה למלך בדעתו שיהיה הבדל בין מצוות לאיסורין? במידה ונניח שכרכן בסיב מוגדר כפגם במעשה האכילה (כי בעיניו שיעגע בגרונו) אבל איננו מוגדר כפגם בהנאה משום שבסופו של דבר יש פה הנאת מעיים, נוכל לחלק בין מצוות ואיסורין - במצוות, דרוש מעשה אכילה וכרכן בסיב ממועט. באיסורין דרושה ההנאה, ואתה מתחייב על ההנאה אפילו אם המעשה לקוי, לרבות כרכן בסיב⁸.

אם נאמץ את החילוק הזה, נוכל לבחון בעזרתו את האופי של טומאת נבלת עוף טהור. נבלת עוף טהור דומה בהקשר הזה למצוות - לא מדובר באיסור אכילתה, אלא מגדירים לנו שמעשה אכילתה מטמא. ומאחר והרמב"ם פוסק שכרכן בסיב טהור, כנראה שהוא הבין שמדובר במעשה אכילה, ודרוש מעשה אכילה, ומשום כך הוא ממעט כרכן בסיב. בחזרת אנחנו עלולים להסתבך בבעיה של ביטול, אבל אם אין ביטול אז ודאי שיש פה מעשה אכילה, ולכן שם יש טומאת נבלת עוף טהור.

יתכן שלחקירה הזו באופי טומאת נבלת עוף טהור, יש השפעה לא רק על התהליך אלא גם על הגדרת החפץ. פה ניתן לדייק לכיוונים שונים משני חלקיה של אותה ההלכה ברמב"ם:

**"נבלת העוף הטהור שנפסדה מלאכול הכלב טהורה... והאוכל נצל של
נבלת העוף הטהור הרי זה טהור"**

(הלכות שאר אבות הטומאות ג:יא)

חלק ראשון - הרמב"ם מגדיר את קו הגבול של 'ראוי לאכילה' בנבלת עוף טהור שנפסדה - היותה ראויה לאכילת כלב.

חלק שני - הרמב"ם פוסק שנצל בנבלת עוף טהור, טהור בתורת ודאי, כאשר הנצל הוא מעין בשר שנימוח.

השוואת הפסקים הללו למה שקיים בטומאת נבלה, מוליכה לשני כיוונים סותרים. ביחס לנבלת בהמה שנפסדה יש מחלוקת בגמ' אם דרושה היפסדות מתחת לרמת אכילת הכלב, או מתחת לרמת אכילת

8 סברה מעין זו, שבאיסורין מתחייבים על ההנאה אפילו אם המעשה לקוי, מופיעה ברשב"א בקדושין יט. ד"ה איש בשם הראב"ד. זה מובא ביחס להר"א לחייב קטן אף על פי שמעשה קטן אינו מעשה ברמה גבוהה מספיק כדי להתחייב עליו, כיוון שמכל מקום עצם ההנאה שיש לו מספיקה באיסורין.

הגר. הרמב"ם מחלק בהקשר הזה בין סרוח מעיקרו ובין נפסד (הלכות שאר אבות הטומאות א:יג-יד). כשקו הגבול לגבי נפסד בנבלת בהמה הוא מאכל כלב.

המכנה המשותף הזה של ראוי למאכל כלב שקיים הן בנבלת בהמה והן בנבלת עוף טהור, מושך לכיוון של הגר"ח שמבין ברמב"ם את טומאת נבלת עוף טהור כטומאת מקום. לפי הבנה זו צריך רק חפצא של נבלת עוף טהור. כפי שבנבלת בהמה, כל עוד לא נפסלה מאכילת כלב, היא חפצא של נבלת בהמה, כך גם בנבלת עוף טהור - כל עוד לא נפסלה מאכילת כלב, היא חפצא של נבלת עוף טהור. לו היה מדובר בטומאת אכילה, יתכן שהיינו דורשים רמה גבוהה יותר, של ראוי למאכל הגר, משום שלא היינו מסתפקים בחפצא של נבלת עוף טהור, אלא דורשים גם גדר מסוים של אוכל.

אבל ביחס לנצל, הרמב"ם מחלק - בנבלת בהמה הנצל ספק מטמא, ובנבלת עוף טהור הנצל טהור בתורת ודאי. זה מושך להבנת טומאת נבלת עוף טהור כטומאת אכילה? חפצא של נבלה, הנצל הוא במעמד של ספק, אבל כמאכל ברור שאין לנצל משמעות. ולכן בהקשר של טומאת אכילה הוא טהור בתורת ודאי.

אפשר לפתח את החקירה היסודית הזו באופי טומאת נבלת עוף טהור, גם על פי הדינים השונים שמופיעים במשנה בטהרות פ"א מ"א. נפסח על מחשבה והכשר, ונציץ בדינים של הערב שמש, ביאת מקדש ושריפת תרומה.

במשנה נאמר שחייבים על נבלת עוף טהור על ביאת מקדש. הר"ש על אתר מעיר שזה "כשאר כל הטומאות". המקור לכך הוא בריבוי מפסוק שמואב בשבועות ז: - לגמ' היתה הו"א שמכיוון שנבלת עוף טהור אינה מטמאת במגע, לא יתחייבו בה על ביאת מקדש.

כמובן שאם מדברים על טומאת אכילה, הו"א הרבה יותר ברורה - מדובר בערוץ חדש לחלוטין, שדורש ריבוי מיוחד לחיוב של ביאת מקדש. גם אם מדברים במושגים של טומאת מקום, יש הגיון בהו"א כזו, מאחר ובסופו של דבר לא מדובר בטומאת מגע קלאסית. מכל מקום, הו"א ברורה יותר אם מדברים על טומאת אכילה, ובכיוון זה משתמע ברש"י בשבועות.

הנקודה הזו עולה גם בקשר לרמת הטומאה של נבלת עוף טהור מחוץ לבית הבליעה. כפי שראינו בראשית השיעור, נבלת עוף טהור מטמאת ברמה של אב הטומאה רק כשהיא בבית הבליעה. אבל רמה מסוימת של טומאה לטמא אוכלין, קיימת בה גם מחוץ לבית הבליעה. הגמ' בזבחים קה: מסתפקת אם מונין ראשון ושני לנבלת עוף טהור כאשר היא מטמאת אוכלין מחוץ לבית הבליעה. מהו הספק?

ניתן לתלות את הספק באופי טומאת נבלת עוף טהור בבית הבליעה - אם זו טומאת מקום ששייכת, קטגורית, לטומאת מגע, אז יש לנבלת עוף טהור פוטנציאל רציני של טומאת מגע, ואנחנו מונים ראשון ושני גם מחוץ לבית הבליעה. אם זו טומאת אכילה, אז גם למגעה מחוץ לבית הבליעה, לא מונים ראשון ושני.

9 ישנן שתי הלכות נוספות שמושכות לכיוון הזה. עיין בהלכות שאר אבות הטומאות ג:ז ו-ג:י, ובקהלות יעקב טהרות סימן מ"ג.

מה שהעלנו במסגרת הדין של ביאת מקדש, נגע לצורך בילפותא מיוחדת בנבלת עוף טהור. האם קיים גם ביטוי מעשי ליחוד של הטומאה הזו בהקשר של ביאת מקדש? הרמב"ם פוסק בהלכות ביאת המקדש ג:טז, שאם אדם מכניס את הטומאה למקדש (כמו שרץ וכיוצא בו), אז הוא ענוש כרת, אבל הזורק כלים טמאים למקדש מתחייב רק במלקות. מה יהיה ביחס לנבלת עוף טהור?

ניתן לומר שאם מדובר בטומאת אכילה, לא יתחייב כרת משום שאז הנבלה עצמה איננה אב הטומאה כלל. תהליך אכילתה מטמא ברמה של אב הטומאה, ולא היא כחפצא. במידה ומדובר בטומאת מקום, ניתן לומר שבנבלת עוף טהור עצמה כחפצא, יש תוכן של אב הטומאה, ואז ניתן לשקול חיוב כרת על הכנסתה למקדש.